

Nábožensko-ľudovýchovný aspekt vo vecnej literatúre Slovákov v Rumunsku

Patrik Šenkár

ŠENKÁR, P.: The Religious and Didactic Aspect in Factual Literature
Written by the Slovaks Living in Romania
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 64, No. 2, p. 118 – 134

**Key words: national existence,
Slovaks living in Romania,
interpretation, historical aspect**

The goal of the paper is to address the continuous existence of Slovak national culture outside the physical borders of the mother land. The readers are introduced into the subject of the complex evolution of the Slovaks living in the then Romanian Kingdom / Romania, especially in the first half of the 20th century. The objective and subjective interpretation reflects on the religious and didactic aspect in factual literature written by the Slovaks living in Romania by presenting two original writings which had (have) an important role and function in the social – cultural – literary development (i.e. they are a kind of stimuli for the national identity and self-preservation). The study contains particular extracts of the originals or metatexts written by experts in the given field, which help „illustrate“ the atmosphere of that period as well as the creative stimuli for this national minority within a wider context. The outcome and the contribution of the paper are seen in informing the people interested in the subject of the fact that the Slovak element „has pulsed with life“ not only below the Tatras but also further south.

**Kľúčové slová: národnostné bytie,
Slováci v Rumunsku, interpretácia,
historický aspekt**

„.... stavať chrámy, tiež i školy, a na ich vybudovanie byť pripravený aj k najkrajnejším obetiam, to bolo vždy krásnou vlastnosťou kresťanského evanjelického ľudu. Naši predkovia mali v tom príklad...“¹

Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania predstavovala v živote dolnozemsých Slovákov jeden z najdôležitejších životných pilierov (náboženská sloboda a právo zriaďovať si vlastné cirkevné školy). Prví kolonisti (prevažne evanjelici) mohli prísť poorať a osiať im vymerané pozemky v Nadlaku už na jeseň

1 BUJNA, Ivan: Stručný nástin dejín evanjelickej a. v. cirkvi v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912. In: *Spisy. Nadlak* : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, s. 45.

roku 1802, aby sa potom na jar roku 1803 vrátili už aj s rodinami, aj so slovenským učiteľom, ktorý v prenajatej budove mohol začať ihneď vyučovať. Z aspektu osídľovania tohto územia i konfesijného hľadiska je významná tzv. druhotná kolonizácia, v rámci ktorej v spomínanom období 1802 – 1803 Nadlak osídlili Slováci už žijúci na Dolnej zemi. Dôvodom ich príchodu bolo sociálne postavenie: boli to prevažne roľníci, ktorí si tu hľadali lepšie podmienky na živobytie. Vtedy prišlo do Nadlaku asi 600 duší (cca. 200 rodín) najmä zo Slovenského Komlóša, Békešskej Čaby a Sarvaša. Súbežne s jarnými poľnohospodárskymi prácami pokračovali aj s výstavbou vlastných domov, slovenského kostola a slovenskej cirkevnej školy. Obidve budovy boli dokončené v roku 1804. V nasledujúcich rokoch postupne prichádzali do Nadlaku ďalšie slovenské rodiny.² Aj na základe toho je zrejmé, že typickou „črtou kolektívneho sebauvedomenia dolnozemskej Slovákov žijúcich v blízkych a často intenzívnych kontaktoch s inými etnikami bola aj konfesijná príslušnosť, ktorá sa v podmienkach Dolnej zeme vyvíjala až do podoby etnokonfesijného príslušnosti.“³ Toto „spojenectvo“ dodnes vytvára obraz o predkoch, ktorý by „nebol celistvý a ani presvedčivý, keby sa v ňom nezohľadnila úloha, ktorú v ich živote zohrávalo evanjelicko-luteránske vierovyznanie.“⁴ Týmto národne a konfesijné uvedomelým slovenským luteránom teda „neboli ľahostajné také hodnoty ako cirkvi a národnosť, pre ktoré dokázali aj bojovať, keď im bolo toto dedičstvo ohrozené. Znova sa tu ukázalo, že naše spoločenstvá mali skutočných vodcov, tak farárov, ako aj predstaviteľov ľudu, verných cirkevníkov.“⁵ Spoločným úsilím sa zachovala a vždy upevňovala ich národná identita, veď si dôsledne uvedomili, že bez „cirkvi a školy, bez farára a učiteľa z jednej strany, a bez silno vyvinutého citu náboženskej spolupatričnosti z druhej strany rozbehali by sa boli Slováci na všetky strany sveta. Že sa Slováci vzdor všetkým nehodám predsa udržali na hrbke, to je zásluha kostola a školy.“⁶ Na základe toho je evidentné, že spoločenský život Slovákov rôzneho vierovyznania sa vtedy v slovenských lokalitách formoval a rozvíjal okolo cirkvi, ktorá vlastne „spoločensky“ sústreďovala Slovákov v jednotlivých komunitách.⁷ Usporiadať sa ako cirkev znamenalo uviesť do života aj samosprávny orgán, ktorý sa u evanjelikov nazýva cirkevný zbor. Prvoradou úlohou jeho predstavenstva, pozostávajúceho z kňaza, učiteľa a spomedzi cirkevníkmi vyvolených presbyterov, bolo vytvoriť náboženským

2 O tom bližšie pozri: PORUBSKÝ, Juraj: Význam ECAV v živote Slovákov v Nadlaku v 19. a na začiatku 20. storočia. In: *Slováci v zahraničí* 25. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 110 – 118. O samotnom vysťahovalectve Slovákov na Dolnú zem hovorí aj príspevok Júlíusa Valacha. O tom bližšie pozri: VALACH, Júlíus: Vplyv vysťahovalectva na slovenský národný život podľa archívnych dokumentov. In: *Slováci v zahraničí* 25. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 7 – 11. O psychologických aspektoch vlastnej národnej identity dolnozemskej Slovákov píše Anna Karolína Dováľová. O tom bližšie pozri: DOVÁĽOVÁ, Anna Karolína: Národná identita u Slovákov v Nadlaku – psychologické aspekty. In: *Slováci v zahraničí* 22. Martin : Matica slovenská, 2005, s. 85 – 89.

3 KMEŤ, Miroslav: Úloha evanjelickej konfesijnosti vo vnímaní etnickej identity dolnozemskej Slovákov. In: *Historiografia dolnozemskej Slovákov v 19. storočí*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 188.

4 BOTÍK, Ján: Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemskej Slovákov. In: *Dolnozemskej Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 51.

5 VANKO, Juraj Dušan: Slovenský evanjelický luteránsky seniorát v Rumunsku. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskej bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 264.

6 TKÁČ, Ján: Národno-politické hnutie Slovákov na Dolnej zemi. In: *Slováci v zahraničí* 28. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 19.

7 O tom bližšie pozri: ŠTEFANKO, Ondrej: Slovenské cirkevné zbory. In: *O Slovákoch v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 27 – 36.

120 a cirkevným potrebám zodpovedajúcu infraštruktúru – kostol, faru, školu, cintorín. Tieto objekty pre vlastné kultové a vzdelávacie potreby „zjednocovali cirkevníkov a utvrdzovali ich duchovnú a komunitnú spolupatričnosť“.⁸ Evanjelická cirkev teda zaujala v ich živote centrálnu pozíciu. Nadlacký evanjelický cirkevný zbor bol vždy vedúcim v spoločenstve ostatných slovenských zborov v Rumunsku. Bolo to dané nepochybne v prvom rade najväčším počtom jeho členov, a tak aj podstatne vyššími finančnými a materiálnymi možnosťami.⁹

Keďže Slováci v Nadlaku boli od počiatku evanjelici augsburského vyznania, ich spoločenský život teda vychádzal z cirkvi a sústreďoval sa v nej. Spomedzi evanjelických farárov slovenského cirkevného zboru nadlackého bolo takýchto mužov najviac. Jedným z nich bol aj Ivan Martin Bohumil Bujna (1881 – 1949).

Ivan Bujna sa narodil 26. 7. 1881 v Pukanci neďaleko Levíc. Do školy chodil v rodisku, v rokoch 1892 – 1900 v Banskej Štiavnici a v rokoch 1900 – 1904 študoval na evanjelickej teologickej škole v Bratislave. Po zakončení štúdií pôsobil ako kaplán na Myjave (1904), v Brezovej pod Bradlom (1904 – 1905) a ako farár v Nových Sadoch pri Nitre (1905 – 1909). 31. 1. 1909 bol zvolený na post druhého farára v Nadlaku.

Po jeho príchode do Nadlaku nastúpil za prvého farára slovenského evanjelického zboru Ľudovít Boor, namiesto zosnulého Karola Hrdličku, ktorý tu pôsobil od roku 1895. Bolo to obdobie azda najvýznamnejšieho prebúdzania a prejavovania sa národného povedomia Slovákov v Nadlaku. Hlavnú úlohu v tom zohrával práve Ľudovít Boor, z iniciatívy ktorého neskôr v Nadlaku 12. júna 1904 vznikol Slovenský ľudový kruh. Bol to spoločensko-kultúrny čitateľský a vzdelávací spolok, ktorý vyvíjal významnú a bohatú regionálnu aktivitu. Mal najdlhšiu životnosť v kultúrnom živote Slovákov v Rumunsku. Pôsoobil v ňom aj Jozef Gregor Tajovský počas svojho nadlackého pobytu. Nesporný význam mal svojou komplexnou činnosťou pri pozdvihnutí kultúrnej úrovne okolitého ľudu.

Ivan Bujna – muž činu – ihneď po nastúpení na post druhého farára sa stal prirodzeným „sekundantom“ Ľudovíta Boora. Okamžite sa zapojil do činnosti Slovenského ľudového kruhu; už v roku 1912 začínal a aj úspešne zakončil dielo *Stručný nástin dejín cirkve evanjelickej a. v. v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912*. V roku 1914 sa stal predsedom Slovenského ľudového kruhu až do jeho zániku (1948). V rokoch 1918 – 1920 sa zapájal aj do politických pohybov o samourčenie dolnozemských Slovákov. V roku 1924, po Boorovej smrti, sa stal prvým farárom slovenského evanjelického zboru v Nadlaku. Od roku 1933 vykonával funkciu seniora až do roku 1948. Polemickými úvodníkmi tiež prispieval do *Slovenského týždenníka* a *Našich snáh*, v roku 1935 knižne vydal *Dejiny slovenského ľudového kruhu v Nadlaku 1904 – 1934*. V tom období sa stal členom Muzeálnej spoločnosti a bol vyznamenaný rumunským Radom hviezdy a Radom koruny. Celkovo v Nadlaku Ivan Bujna aj s manželkou pracovali na zveľaďovaní evanjelického ľudu: snažili sa dvíhať náboženské povedomie, jeho kultúru a hmotnú úroveň. Organizovali rôzne divadelné predstavenia, kultúrne večierky, besiedky. Pomáhali ľudu radou v jeho každodenných problémoch. Jeho ľudské i kňazské pôsobenie však nemožno oddeliť

8 BOTÍK, Ján: Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemských Slovákov. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 15 (XXX), 2010, č. 4, s. 4 – 5.

9 O tom bližšie pozri: VANKO, Juraj Dušan: Zakladanie slovenských evanjelických cirkevných zborov v súčasnom Rumunsku (roky 1747 – 1883). In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 17 (XXXII), 2012, č. 3, s. 6 – 11.

od činnosti národovca, veď „tieto zložky sú pevne späté a jedna druhú podporujú v jeho duchovno-organizačnej činnosti, v úsilí o zveľaďovanie zborov, v snahe o budovanie slovenských škôl, ako aj kazateľskej činnosti“.¹⁰ Po roku 1945 až do svojho vystahovania sa do Československa (1948) bol jedným z najhorlivejších aktivistov v mobilizovaní Slovákov na prebiehajúcu repatriáciu, navštevoval slovenské osady a stal sa predsedom Repatriáčnej komisie. Bol pri tom aj seniorom čanádsko-čongrádskeho seniorátu pre slovenské školy a konseniorom Temešvárskeho seniorátu (po roku 1945). V roku 1948 sa však s manželkou presťahoval do Bratislavy. Svoju cestu životom dokončil v bratislavskej nemocnici 23. 7. 1949. Pochovaný je na cintoríne v Slávičom údolí v Bratislave.¹¹

Jeho diela stoja na hranici medzi literatúrou historiografickou, nábožen-skou a beletrizovanou a „pertraktujú cirkevné, školské, demografické, urbanistické, etnografické, politické a iné aspekty týkajúce sa Slovákov v Nadlaku a v dolnozems-skom regióne“.¹² Bujna svojou tvorivou prácou nadviazal na predchodcov (Haana a Zajaca), čo demonštroval nielen v názve svojho diela či vyznačeným obdobím, ale aj tým, že na úvod vlastnej knihy zaradil ich pôvodný text. Význam jeho spisu spočíva v regionálnom rozmere jedného cirkevného spoločenstva.¹³ V textoch tohto charakteru badať aj pozície „umierneného etnocentrizmu so smerovaním ku kultúrnemu relativizmu“.¹⁴ Dodnes sa nadlackí (ale v širšom kontexte aj dol-nozemskí) Slováci pozerajú na jeho (kazateľskú i „literárnu“) činnosť s rešpektom, veď zanechal „stopy nezmazateľné a večné. Keď sa začítame do jeho historických spisov, uvedomíme si dôkladnosť, s akou k vytýčeným cieľom pristupoval. A po pozornejšom prečítaní údajov nespočetných mien a skutkov zistíme, že to, čo pre nás naši predkovia zanechali, je hodné našej úcty a hodné nášho nasledovania“.¹⁵

10 SAJÁK, Dušan: Kňaz a národovec Ivan Bujna. In: *Čabiansky kalendár na rok 2013*. Békešská Čaba : Čabianska organizácia Slovákov, 2013, s. 134.

11 O životnej púti Ivana Bujnu z rôznych aspektov bližšie pozri: JANČOVIC, Ján: *Pretvorili dolnozems-kú rovinu*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2012, s. 158 – 159; ŠTEFANKO, Ondrej: *Život a dielo muža*. In: *Spisy*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, s. 250 – 254; BALÁŽOVÁ, Eva – BARTALSKÁ, Lubica – FAZEKAŠOVÁ, Mária – HRONEC, Vítázoslav – ŠTEFAN-KO, Ondrej: *Slovník slovenských spisovateľov Dolnej zeme*. Bratislava : vyd. ESA, 1994, s. 67; ANDRUŠKA, Peter: *Súčasní slovenskí spisovatelia z Rumunska*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, s. 41 – 43, resp. JANČOVIC, Ján: *Vyvorali hlboké dolnozemske brázdy*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2009, s. 139 – 140.

12 ANOCA, Dagmar Mária: Na rozhraní epoch. In: *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľ-stvo Ivan Krasko, 2010, s. 53. Okrem toho zaujímavým príspevkom (ukážkou) písomnosti vecného charak-teru je Zpráva seniora z roku 1943 – 1944, t. j. seniora nadlackého seniorátu Ivana Bujnu. Odráža sa v nej stav cirkevného duchovného života rumunských Slovákov v ťažkých dvoch rokoch druhej svetovej vojny. Okrem toho bližšie uvádza i jej autora, významnú osobnosť, kňaza i národovca, ktorý horlivo šíril osvetu medzi slovenským ľudom v Nadlaku, ako predseda Slovenského ľudového kruhu usporadúval prednášky, divadelné predstavenia; bol prispievateľom a zároveň i rozširovateľom tlače. Bol aj iniciátorom založenia Slovenského seniorátu Krajinskej evanjelickej a. v. cirkvi v Rumunsku (1933) a členom Muzeálnej spo-ločnosti. Usiloval sa tiež o pripojenie Nadlaku k Rumunsku. Okrem spomenutých historiografických prác sa venoval aj publicistike. O tom bližšie pozri: BUJNA, Ivan: *Seniorálna správa...* (Zpráva seniora z roku 1943 – 1944). In: *Naše snahy plus*, roč. 9, 2012, č. 1, s. 38 – 44 (spracoval Dušan Saják), resp. HUSÁRIK, Pavel: Ivan Bujna v nadlackom kontexte. In: *Naše snahy plus*, roč. 9, 2012, č. 1, s. 33 – 37.

13 O tom bližšie pozri: KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 122 – 124.

14 ANDRUŠKA, Peter: Historik slovenskej Dolnej zeme. In: *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry*. Nit-ra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007, s. 188.

15 ŠTEFANKO, Ondrej: *Život a dielo muža*. In: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 228 – 229.

Ivan Bujna v roku 1912, teda v roku stého výročia položenia základného kameňa nadlacksého evanjelického chrámu, napísal *Stručný nástin dejín evanjelickej a. v. cirkvi v Nadlaku od roku 1853 do roku 1912*. Vo všeobecnosti v nej uznáva pokoru k cirkvi a prosí Hospodina o lásku a milosť k nej. Hneď v úvode vysvetľuje kontinuitu dejín i vlastnej tvorivej činnosti, nakoľko chcel „v niekoľkých krátkych črtách podať dejiny našej cirkvi len od roku 1853; stáva sa to preto, lebo dejiny do konca roku 1852 napísali roku 1853 vtedajší Slova Božieho kazatelia Daniel Zajac a Ľudovít Haan v knižočke pod názvom: *„Dějepis starého i nového Nadlaku“*“.¹⁶ Vyzdvihuje dejiny miestnej evanjelickej cirkvi v Nadlaku, ktorá zaujíma jedno z popredných miest, a v ktorej živote v období rokov 1853 – 1903 sa neudiali „nijaké deje hlboko zasahujúce do jej života (...) Ako ten tichý potok vo svojom riečisku a medzi svojimi brehmi pomaly, ba takmer nepozorovane nepovšimnutý ustavične tečie ďalej a ďalej...“¹⁷ Bujna hovorí o potrebe vzdelania mravnosti a pokoja aj v spojitosti cirkvi a školy, ktorá vyrástla, zmocnela a svojich učencov „rozložila“ v širokom okolí. Kladne hodnotí neustále duchovno-mravné vzdelávanie evanjelikov od úradovania prvého kazateľa Jána Keblovského až po štyri kanonické vizitácie biskupov.

Aj v neskoršom období sa z pozície cirkvi zachovala starostlivosť o duchovný a hmotný rozvoj okolia. Základom toho je udržanie si materinského jazyka Slovače – a potvrdením toho aj uznesenie školskej rady (1909), podľa ktorej „rečou evanjelických a. v. škôl v Nadlaku je a zostane navždy slovenská reč“.¹⁸ Škola, štepnicia cirkvi, sa má podľa neho starať aj o náboženskú a mravnú výchovu detí. Tie však musia svoje základné hodnoty priniesť z domu; ide o časté navštevovanie chrámu, náboženský cit, používanie *Tranoscia a Biblie*. V tom prípade sa objavuje Bujnom prízvukovaná obetavosť tejto cirkvi voči iným náboženstvám, ústavom, zborom, ale i deťom chudobných rodičov. Je to znakom národnostnej spolupráce na pozadí ekumenizmu. Samozrejme, autor nezakrýva ani chyby, slabosti a nedostatky v cirkevnom živote, ktoré zdôvodňuje nie vždy iba priamočiarym ľudským charakterom (klebety, invectívy, urážky). Opisuje rôzne detaily dlhodobej pamiatky od založenia cirkvi, jubileum príchodu do Nadlaku, resp. storočnú pamiatku položenia základného kameňa chrámu. Mimoriadne cenná je k storočnici napísaná „píseň“, resp. (aspoň) snaha o vydanie *Pamätníka*, obsahujúceho storočnú históriu cirkvi. Významný je aj opis zadováženia nového organu k storočnej pamiatke, ktoré je „vydláždené“ verejnou zbierkou dobrovoľných obetí, vyjednávaním s výrobnými dielňami a pod. Autor však tvrdí, že tento nový chrám si zaslúži každú obeť, veď upevňuje náboženské cítenie miestnych obyvateľov (nehovoriac o slovenskej kázni v nej). Bujna zdôrazňuje potrebu poďakovania sa za každú vec; je hrdý za obnovenie a skrášlenie, ale svoj zrak upriamuje vždy k budúcim činom; tým vlastne vytvára most medzi minulosťou a budúcnosťou. Je to však základná podmienka existencie národnostnej enklávy. Centrom všetkého diania je teda chrám „našich zbožných otcov“, ktorý je prameňom pravdy a Božieho umu. Je miestom darov, to jest pravdy a poznania života, slávy a milosti, radosti a vďačnosti. Autor hľadá odpoveď na otázku, v čom spočíva sláva. Odpoveď nachádza v zhode so svojou vierou a miestnymi danosťami. Tvrdí, že celok sa vytvára dobrou spoluprácou

16 Bujna, c. d. 1, s. 10.

17 Tamže, s. 12.

18 Tamže, s. 15.

svetských a cirkevných záležitostí, zjednotením sa ľudu, veď podobne ako organové píšťaly „*sú aj na svete medzi nami ľudia rôzneho stavu, rôznych zamestnaní (...) Tak ako v tomto organe všetky píšťaly (...) pôsobia spolu, aby urobili krásnu harmóniu a utešený súlad*“.¹⁹ V pozadí dobových súvislostí i osobného presvedčenia sa Bujna vyjadruje aj k vzťahu človeka, sveta a cirkvi. Pochopiteľne, vedúca pozícia cirkvi je nespochybniteľná, veď ak „*má byť medzi ľuďmi súlad, harmónia, poriadok, potom musia tak jednotlivci ako aj rodiny, tak obce ako aj celé ríše riadiť sa podľa istých pravidiel a zákonov, a to nielen podľa ľudských zákonov, ale predovšetkým podľa zákonov a prikázaní Božích. – Človek tieto prikázania vždy musí mať pred očami a podľa nich si spravovať svoj život*“.²⁰

Bujna celkom detailne opisuje históriu dvoch evanjelických chrámov (prvý je zbúraný a druhý je dnešný), mierumilovnosť a obetavosť veriacich vo forme zbierky a ich odhodlanosť postaviť chrám prvý rok po svojom príchode do Nadlaku (1804). Zdôrazňuje potrebu kázania v slovenskej reči a zachovania si slovenskosti. Hmatateľným dôkazom toho je rozrastanie počtu duší miestnych evanjelikov a tým, samozrejme, aj potreba stavania nového, väčšieho evanjelického kostola. Pri tejto práci sa uvádzajú rôzne zaujímavosti: počet zvonov, hodiny, neskoršia renovácia oltára, sviečkový luster ako dar cirkevného spevokolu a pod.

Autor vyzdvihuje aj potrebu existencie školy, nakoľko „*v kresťanskej evanjelickej cirkvi za chrámom nasleduje škola, a to škola cirkevná, vierovyznanská (...) je (...) svätynou a miestom zhromažďovania sa útlých Kristových dietok (...), Pán (...) chce, aby dietky boli od útlej mladosti vychovávané v Jeho pravde a v Jeho Duchu*“.²¹ Autor prízvukuje túžbu Nadlačanov po vzdelávaní, po potrebe vlastného vývinu a rozkvetu. Podľa jeho slov sa z nich po absolvovaní škôl stávajú milí služobníci nadlackej cirkvi. Autor pritom podáva krátky obraz zo života nadlackých evanjelických škôl od prvopočiatku až do roku 1912. Raduje sa postupnému rozrastaniu (až) štyroch škôl, uvádza ich učiteľov (v II. centrálnej škole učil v rokoch 1839 – 1844 aj farár Daniel Zajac), opisuje financovanie Nadlaku pri chode školy, založenie nových učiteľských staníc a pod. Vo všeobecnosti je chvályhodný počet ôsmich škôl v Nadlaku (1900) z dôvodu ich preplnenia a celková možnosť cirkulácie učiteľov z jednej budovy školy do druhej z dôvodu lepšieho platu. Vyrovnanosť duše a tela (t. j. Božieho slova a úrodnej pôdy) je veľkým darom pre tunajšie obyvateľstvo, ktorého dušu postupne mali na starosti kazatelia Ján Keblovský, Samuel Krištoffy, Daniel Zajac, Ludovít Haan, Ondrej Seberini, Karol Hrdlička, Ludovít Boor a Ivan Bujna. Autor detailne opisuje ich týždennú úradnú prácu, administráciu cirkvi a služby Božie (obsah, charakter, zvyky, sviatky). Krátke životopisy týchto kazateľov pomáhajú čitateľom „spestriť“ poznatky o tom, odkiaľ pochádzali a koľko úslužnej práce títo muži vykonali v prospech tunajšej cirkvi. Bujna píše aj o zložení miestnej evanjelickej cirkvi: vymenúva a charakterizuje rôzne funkcie (dozorcovia-inšpektori, kapláni, pomocní kazatelia, kurátori, prísažní, šafári veľkého cirkevného domu Hungária, kostolníci, výbercovia dane, presbyterstvo, zastupiteľský zbor cirkvi, valný cirkevný konvent, školská rada, „účtový“ odbor, stavitel'sko-hospodársky odbor, cirkevný popis vykonávajúci

19 Tamže, s. 41 – 42.

20 Tamže, s. 42.

21 Tamže, s. 59.

124 odbor a cirkevné služobníctvo – zvonár, cirkevný sluha, osobitný exekútor, hrobári). Uvádza ich pracovnú náplň a z historického hľadiska poukazuje i na vývoj tohto pracovného miesta a na osobu jej súčasného vykonávateľa. Zaujímavosťou je, že farárovi Ondrejovi Seberínimu prišiel v roku 1888 za kaplána syn básnika Sládkoviča Martin Braxatoris. Predpokladáme, že toto stretnutie malo vplyv na to, že Seberíni napísal krátku biografiu o otcovi svojho pomocníka.

Podobne ako pri kazateľoch, aj pri učiteľoch Bujna uvádza ich stručné biografické portréty, všima si ich mravnú a účinnú prácu na poli výchovy a vzdelávania, ale poukazuje aj na ich širokospektrálnu mimoškolskú činnosť. Z hľadiska vývinu prózy je zaujímavé podotknúť, že táto činnosť učiteľov bola čiastočne spredmetnená aj na veľkých pohreboch, kde farár kázal a prečítal odobierku v próze a učители viedli spev. Bujna uvádza detailnú cirkevnú štatistiku z roku 1911, a to z hľadiska spoločensko-náboženského (narodenia, úmrtia, sobáša, konfirmácie) a ekonomického (príjmy, výdavky, kľúč cirkevnej dane). V pozadí toho sa vyzdvihuje dobročinnosť a obetavosť nadlackých cirkevníkov v pozemkoch, peniazoch, resp. iných potrebných veciach (napríklad v pšenici). Vyvrcholením toho bola vtedy vykonaná podomová zbierka na Jubilejnú základinu pri storočnej slávnosti príchodu do Nadlaku, resp. ročný dar miestnej Ľudovej banky na cirkevno-školské potreby.

Autor podáva aj detailný opis majetku (hmotného stavu) cirkvi: budovy, pozemky, účastiny, základiny, spolu s inventárom, dlhom a zataženiami. Vyúsťuje k poznaniu, že dlh je možné vynulovať len húževnatou cirkevnou prácou a dodržiavaním štatútu miestnej cirkvi (uvádza 36 jeho paragrafov).

Za prínos sa pokladá spolupráca s miestnymi kalvínmi ako členmi sesterskej cirkvi. Na druhej strane však Bujna ako evanjelický kňaz varuje pred vzťahujúcimi sa sektami (baptizmus, nazaretizmus). Poukazuje aj na zvyky, obyčaje a spôsob života tunajšieho ľudu; na existenciu piatich pohrebných spolkov, kynoženie cholery (1831), neúrodnosť pšenice (1863), mimoriadne veľkú úrodu (1864), ale i na veľkú slobodu mládeže vo veciach mravnosti, resp. prepych v ošatení žien. Napriek tomu vyslovuje svoj názor: „*v mnohých našich domoch a rodinách ešte panuje domáca nábožnosť (...) veľká účasť na pohrebných počestnostiach... náš ľud so zdarom prospešne hospodári.*“²² Stručne opisuje vtedajší Nadlak ako politickú obec (hranice chotára, úrodný priestor, správu obce a pod.). Zo štatistiky je zrejmé, že z celkového obyvateľstva mesta je 51,2% Slovákov a 49,9% evanjelikov a. v. Aj z dnešného hľadiska je úctyhodné, že v živote mesta sú zastúpené všetky dôležité náboženstvá (8) a národnosti (11). Tento fakt svedčí o napredovaní Nadlaku, aj o vysokom stupni pestovania si vlastnej národnosti a vierovyznania, čo „*nie je na ujmu, ale len na prospech vzájomného sociálneho rozkvetu a dobrobytu, keďže národnosti medzi sebou v takej jednote, úcte, láske a vážnosti spolu nežijú už 100 rokov tak, ako to Nadlak za príklad dáva.*“²³

V tejto knihe Ivan Bujna podáva zrkadlo života nadlackej cirkvi i života predkov-otcov, a tým pomáha povzbudiť a roznieť kresťanské cnosti. Dielo je významné aj z hľadiska zachovania náboženských (a školských) tradícií, aby „*tí naši potomkovia, ktorí z vôle a milosti Božej si budú v budúcnosti pripravovať pamiatku*

22 Tamže, s. 171 – 172.

23 Tamže, s. 177.

Slováci si po príchode do Nadlaku naďalej nielen zachovali, ale aj rozvíjali svoje národné povedomie. V novom prostredí dokázali vytvárať priaznivejšie podmienky na rozvíjanie slovenského kultúrneho života, než to bolo v tom období v ich pôvodnej domovine na Slovensku.²⁵

Slováci v Nadlaku sa teda živo zaujímal aj o národno-kultúrne hnutie. Už v roku 1873 vznikla v Nadlaku Vzájomná pomocnica, ktorá sa v roku 1876 premenovala na Nadlackú sporiteľňu. Okresnú banku založili v roku 1893. Významným úspechom bolo založenie Nadlackej ľudovej banky (1903) ako vtedajšieho najväčšieho slovenského peňažného ústavu na Dolnej zemi. Na základe toho teda počiatky dôkladnejšie organizovanej kultúrnej činnosti v Nadlaku treba hľadať v posledných desaťročiach 19. storočia.

V rámci Divadelného ochotníckeho družstva sa nacvičovali prevažne ľudové hry. V roku 1924 vznikol v Nadlaku ďalší spolok nazvaný Slovenský kultúrny spolok a v roku 1927 kultúrno-športový spolok Sokol. Tesne pred 2. svetovou vojnou (na konci tridsiatych rokov) sa založila aj organizácia nadlackých žien – Spolok slovenských evanjelických a. v. žien v Nadlaku. Jej cieľom bolo zakladanie a hmotné podporovanie škôl a ustanovizní na výchovu slovenských dievčat, akcie spoločenského charakteru (zakladanie starobincov, detských jasí, sirotincov). Posledný pokus o oživenie kultúrneho hnutia v Nadlaku možno zaznamenať v roku 1938: oživil sa Zväz Čechov a Slovákov v Rumunsku; jeho podpredsedom sa stal Ivan Bujna. Nepriaznivé politické okolnosti však prekazili slubný vývin kultúrneho hnutia nadlackých Slovákov: prišli Mníchovská dohoda, Viedenská arbitráž a vzápätí vypuknutie 2. svetovej vojny.²⁶

Medzi najvýznamnejšie kultúrno-spoločenské organizácie Slovákov žijúcich v Nadlaku však patril Slovenský kultúrny spolok, ktorý bol založený v roku 1924.²⁷ Ivan Bujna sa v roku 1934 na žiadosť valného zhromaždenia Slovenského ľudového kruhu v Nadlaku podujal napísať tridsaťročné dejiny jeho účinkovania medzi dolnozemskými Slovákami (1904 – 1934) aj preto, že dvadsať rokov bol jeho predsedom. Cieľom spolku bolo vzdelávať rodákov a budiť, resp. šíriť národné povedomie medzi nimi. Obracal sa však aj na mládež, „aby na vytýčenej ceste ďalej kráčala zachovajúc si dedičstvo otcov, duševne a národne sa vzdelávala, aby bola vždy

24 Tamže, s. 169.

25 PORUBSKÝ, Juraj: Formovanie národného povedomia Slovákov v 19. a začiatkom 20. storočia v Nadlaku. In: *Pohľady do minulosti*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004, s. 91 – 102.

26 O tom bližšie pozri: KUKUČKA, Ján: Slovenské kultúrne spolky a tlač v Nadlaku. In: ANOCA, Dagmar Mária – BARBORICÁ, Corneliu – ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 3*. Bukurešť: vyd. Kriterion, 1981, s. 186 – 199. Súdobé nadlacké kultúrne spolky spomína vo svojom príspevku aj Pavel Husárik. O tom bližšie pozri: HUSÁRIK, Pavel: Slovenské kultúrne spolky v Nadlaku a ich iniciátori v prvej polovici 20. storočia. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 273 – 278, resp. BUJTÁR, Pavol: Slovenské kultúrno-osvetové spolky medzivojnového obdobia v Rumunsku. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 279 – 282.

27 O tom bližšie pozri: BUJTÁR, Pavol: Slovenský kultúrny spolok. In: ANOCA, Dagmar Mária – ARMAŠ, Silvia – BARBORICÁ, Corneliu – ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 12*. Bukurešť: vyd. Kriterion, 1992, s. 251 – 262.

126 *hrdá na svoj pôvod*“.²⁸ Práve vo výchove miestnych detí vidí Bujna zárodok šťastnej budúcnosti, ktorá v spojení s náboženským životom v cirkevných školách dozaista vychová dobrých a verných občanov. Publikácia s názvom *Dejiny slovenského ľudového kruhu v Nadlaku (1904 – 1934)* podáva správy o nadlacksých Slovákoch, ich pôvode, živote a zvykoch. Hraničnými bodmi tohto úsilia sú postavený veľký cirkevný dom (1909) a neskôr v ňom sídlia Potravínový spolok a Ľudová banka. Po prevrate sa však vyhrocuje situácia ubúdania miestnych Slovákov z dôvodu presťahovania sa do Ameriky, Československa, ale aj Banátu a Regátu.

Autor sa kriticky vyslovuje na adresu málodetných rodín, nedostatočnej národnej uvedomelosti, absencie ľudového kroja či kontaminácie miestneho slovenského jazyka. Poukazuje na čoraz „vychytenejšie“ zvyky (neslýchaný prepych či nadmerné pitie vína pri každej príležitosti). Postupným ubúdaním miestnej inteligencie sa mesto dostáva do nezávideniahodnej situácie. Bujna podáva rozvrstvenie obyvateľstva z národnostného hľadiska, uvádza jednotlivé inštitúcie či už svetského alebo náboženského charakteru (školy, kostoly, úrady). Charakterizuje dodnes špecifické rovné a priestranné ulice a ako znak vyspelosti spoločnosti ulice opatrené elektrickým svetlom. Na druhej strane však uznáva určitú zaostalosť mesta z dôvodu napojenia železničnej stanice na Maďarsko. Dúfa však, že po opätovnom rozkvitnutí obchodu sa táto situácia vyrieši...

V publikácii sa však autor postupne dopracováva k založeniu Slovenského ľudového kruhu a potrebe „*posilňovať svoj ľud v jeho národnom povedomí, prebúdať a burcovať zo spánku národnej nečinnosti (...) kriesiť, udržať a upevňovať národný duch a tak zachrániť svoj národ pred úplným pomadárčením, pred národnou smrťou*“.²⁹ Dôvodom založenia tohto spolku bola teda potreba vzdelávania a otužovania národného cítenia miestnej Slovače, nakoľko absencia združujúceho spolku sa dala jednoznačne identifikovať v postavení miestnych Slovákov. Preto sa založil tento vlastný slovenský čitateľský a vzdelávací spolok na čele s Ľudovítom Boorom (1904 – 1914). Nadlačania len v spolkovom živote mohli podľa Bujnu dosiahnuť tieto spomínané ciele. On je ten, ktorý postupne uvádza povinnosti spolku, rôzne informačné príbehy vecného charakteru zo života spolku, ktoré môžu byť zaujímavé aj širšiemu okruhu čitateľov (napríklad Jozef Gregor Tajovský daroval knihy do spolkovkej knižnice a v roku 1904 ho zvolili aj za knihovníka). Postupne v Nadlaku založili slovenský spevokol na rozširovanie slovenského spevu a dobrovoľný tamburášsky zbor (tamburáš je hráč na brnkacom hudobnom nástroji). Usporiadávali sa (aj vďaka Tajovskému) rôzne umelecké besedy s mravným a hmotným úspechom. V rámci spolku sa (ako aj ostatné „podspolky“) zriadilo Divadelné ochotnícke družstvo (1905; predstavenia viedli aj Jozef Gregor Tajovský či Matej Rádix). V spolku sa angažovala aj mládež, čím vznikla Odbočka mládencov (1921), resp. založila sa Telocvičná jednota Sokol (1927). Tým sa vlastne rozšíril okruh i záujem spolku, ktorý mohol skonštatovať, že „*(...) slovenský ľudový kruh, čo najstarší a najsilnejší slovenský spolok v Nadlaku, od štvrtstoročia na národnom*

28 BUJNA, Ivan: Dejiny Slovenského ľudového kruhu v Nadlaku (1904 – 1934). In: *Spisy*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, s. 183.

29 Tamže, s. 196.

Jednou z najmarkantnejších foriem existencie kultúrneho života mesta bola snaha o podporu vydávania časopisu *Slovenský týždenník*. Spolok si však svoju činnosť nerobil len smerom do vnútra, ale udržiaval styky aj s inými spolkami. Zaujímavosťou je aj zriadenie kolkárne a miestnosti na hranie kariet. Z toho je evidentné, že Slovenský ľudový kruh sa vždy rozmáhal, silnel a zveľaďoval. Je nepopierateľné, že vykonal „užitočné veci národu a cirkvi. Kriesil a prebúdzal národného ducha samovzdelávaním, čítaním našich kníh a časopisov, častým organizovaním divadelných predstavení, vzdelávacích večierkov, vyučovaním národných piesní, usporiadaním koncertov, poučných prednášok, organizovaním Odbočky mládevcov, z ktorej potom vznikla Telocvičná jednota Sokol (...) A má (...) nehynúce zásluhy nielen na prebudení, ale aj na prehlbovaní a udržiavaní národného povedomia medzi Slovámi v Nadlaku“.³¹ Bujna vymenúva zakladajúcich a čestných členov spolku, jeho predsedov, zapisovateľov, pokladníkov, domácich gazdov, výbor, sluhov a knihovníkov. S príznačnou dôkladnosťou uvádza hmotný stav spolku (podľa jednotlivých rokov), jeho podrobný inventár a opis využívaných miestností. Vyúsťuje do poznatku, že aj pri nízkom členskom poplatku (členovia sú zväčša chudobní ľudia, žijúci z práce vlastných rúk; podmienky hroznej dobovej hospodárskej a finančnej krízy) je spolok životaschopný. Preto sa uvádza postupný vzrast členstva, vývoj členského príspevku, opis knižnice spolku a čitateľské návyky miestnych obyvateľov. Z hľadiska vzdelanosti stojí za to spomenúť, že spolok predplácal väčšinu novín a časopisov v slovenskej reči a tým pozdvihoval aj obzor svojich členov.³²

Vzdelanie predstavuje jednu z najcennejších hodnôt, ktorú môže človek svojím pričinením v priebehu života získať. Na druhej strane úroveň vzdelávacej sústavy spoločnosti nepriamo odráža aj jej celkovú sociálnu a kultúrnu vyspelosť. V období, keď sa začalo sťahovanie Slovákov na Dolnú zem, výraznejší a spontánnejší záujem o vzdelanie môžeme sledovať predovšetkým u tej časti slovenského národa, ktorá bola ev. a. v. náboženstva. Slováci na Dolnej zemi dokázali v priebehu 18. a začiatku 19. storočia vybudovať na tú dobu najrozsiahlejšiu a súčasne dobre fungujúcu sieť základného slovenského cirkevného školstva, ktoré umožňovalo získať základné vzdelanie všetkým deťom bez ohľadu na ich sociálny pôvod či pohlavie.

30 Tamže, s. 208 – 209.

31 Tamže, s. 214.

32 Na počesť tohto spolku a jej činnosti Ondrej Štefanko napísal báseň s názvom V Slovenskom ľudovom kruhu Ján Gregor spevokol aj tamburášov viedol aj Strídža spod hája sa ukázalo svetú: „Prichádza a nechce byť mŕtvý čin. / Pred zrakom javí sa predhovor hovorú: / Strídža spod hája / aj piesne tiež zataja / hlas bubna na ulici. Čím / sa bude podobáť hladisko na horu? / Po večeroch tamburáš zanôtil, / obloha zosadla do zvedavých očí. / (Zamrzol hovor v uchu!) / My nechceme reč hluchú! / A zrobené ruky nech dajú nám / odmenu, nech zamyslia sa v noci! / Slabšia je chôdza, pomalší odchod domov. / Krajíček šatky zotiera lice, / kôň občas stranou bočí... / Z úst sype sa vaša pieseň – zlatý peľ zo stromov / Je slovo naučené v Kruhu! / Colnica od roboty k reči spevavej má druhú, / práve vašu tvár“ (ŠTEFANKO, Ondrej: V Slovenskom ľudovom kruhu Ján Gregor spevokol aj tamburášov viedol aj Strídža spod hája sa ukázalo svetú. In: *Doma*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2007, s. 65 – 66).

Medzi tie centrá na Dolnej zemi, ktoré sa významným spôsobom podieľali na riešení tohto problému, patrí aj Nadlak.³³ Organizovanie školstva v 19. storočí evanjelickým spoločenstvom v Nadlaku predstavuje prvé kontakty, ktoré vznikali medzi domácim rumunským obyvateľstvom a Slováckmi, ktorí sa tu usadili. Neskôr sa ukázalo, že „podstatnou podmienkou zachovania svojráznosti rumunskej a slovenskej národnosti bol boj o školy vo vlastnom vyučovacom jazyku a obrana národného školstva“.³⁴ Za týchto okolností už v priebehu niekoľkých desaťročí vznikla na Dolnej zemi rozsiahla sieť slovenských evanjelických cirkevných škôl, do ktorých teda mohli dochádzať bezplatne všetky deti. Vďaka tomu sa Slováci postupne stali nielen najvzdelanejším obyvateľstvom v tejto časti Uhorska, ale aj najvzdelanejšou časťou slovenského národa vôbec.³⁵ S vedomosťami základnej gramotnosti slovenské deti v Nadlaku – a podobne to bolo aj v ostatných slovenských osadách po celej Dolnej zemi –, aj úrovňou základného vzdelania vysoko prevyšovali svojich rovesníkov nielen v rámci Dolnej zeme, ale zrejme aj v širšom meradle. V pozadí toho bola realizovaná „úžasná starostlivosť o výchovu detí, viera v Boha, ochrana reči dedov“.³⁶

Jednou takouto „baštou vzdelanosti“ detí rumunských Slovákov bola aj škola v Butíne. Zachovali sa záznamy jej učiteľa Jána Plecha, ktorý v podobe presných denníkových záznamov zachytáva obdobie od 5. 11. 1930 do 27. 7. 1949, teda dvadsať rokov aj butínskej slovenskej histórie.

33 O tom bližšie pozri: PORUBSKÝ, Juraj: Niektoré problémy vzťahu Slovákov v Nadlaku k vzdelávaniu v minulom a v prvej polovici tohto storočia. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak: vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1996, s. 23 – 35.

34 ADAMÍK, Pavol: O slovenských školách v našej vlasti v minulosti a dnes. In: ANOČA, Dagmar Mária – BARBORICÁ, Corneliu – ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 3*. Bukurešť: vyd. Kriterion, 1981, s. 173.

35 O tom bližšie pozri: PORUBSKÝ, Juraj: Formovanie národného povedomia Slovákov v 19. a začiatkom 20. storočia v Nadlaku. In: *Slováci v zahraničí 22*. Martin: Matica slovenská, 2012, s. 72 – 79. Nie je na škodu veci uviesť, že toto tvrdenie o dolnozemských Slovákoch ako o najvzdelanejšej vrstve slovenského národa vôbec uvádza Juraj Porubský aj vo svojej knihe *Pohľady do minulosti*. In: PORUBSKÝ, Juraj: *Pohľady do minulosti*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004, s. 92. Jeho náhľad je však, podľa našej mienky, trochu vyhranený. Myslíme si, že vzdelanostná úroveň Slovákov ani v tom období nezávisela primárne (v spomínanej miere a kvantite) od geografických podmienok, sociálneho či iného statusu. Jednoznačné prvenstvo v tejto otázke vlastne nemožno ani deklaratívne nesoľviť.

36 MOLNÁR, Ivan: Príspevok k dejinám slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Nadlaku. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 13*. Bukurešť: vyd. Kriterion, 1994, s. 139. O tejto problematike vzdelávania v (okolí) Nadlaku píše aj: PORUBSKÝ, Juraj: Vývoj vzťahu k vzdelanosti u Slovákov v Nadlaku v priebehu predošlých 200 rokov. In: *Pohľady do minulosti*. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004, s. 103 – 123, resp. ŠTEFANKO, Ondrej: Slovenské školy. In: *O Slovákoch v Rumunsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 37 – 46. O rozvoji slovenského školstva v Nadlaku píše aj Ján Kukučka vo svojom rovnomennom príspevku s názvom *Rozvoj slovenského školstva v Nadlaku*. O tom bližšie pozri: KUKUČKA, Ján: Rozvoj slovenského školstva v Nadlaku. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak: vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1996, s. 94 – 101. O podobnej školskej problematike píše aj Ondrej Štefanko. O tom bližšie pozri: ŠTEFANKO, Ondrej: O slovenských školách a vyučovaní slovenčiny v Rumunsku. In: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 16 – 24, resp. *Pohľadaj korene svoje*. Nadlak: Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1998, s. 71 – 83. Významnou publikáciou o „školskej“ problematike je aj kniha s názvom *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. O tom bližšie pozri príspevky v spomínanej publikácii od Ivana Bujnu, Ondreja Štefanka a Pavla Husárika. In: ŠTEFANKO, Ondrej – HUSÁRIK, Pavel: *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006, s. 9 – 96. Podobnej problematike sa venujú aj niektoré úvodníky časopisu *Naše snahy* v období 1936 – 1941, napr. s názvom *Mať či nie cirkevné školy v Nadlaku?* *MLádež – naša budúcnosť*, *Potrebuje strednú školu, MLádež a jej poslanie v národe*, *Opäť o slovenskej škole*, *Ludovýchova a jej prevádzanie*, *Na konci školského roku...* O tom bližšie pozri: AMBRUŠ, Ivan Miroslav (ed.): *Dozvuky – výber úvodníkov z časopisu Naše snahy 1936 – 1941*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010.

Učiteľ Ján Plech sa narodil 26. 12. 1916 vo Veľkom Krtiši. Študoval v Trenčíne a Lučenci, kde ukončil učiteľský ústav. Vyštudoval biológiu a chémiu na VPŠ v Prešove. Potom nastúpil ako učiteľ v Butíne (28. 9. 1938) po podpísaní československo-rumunskej kultúrnej (1936) a školskej dohody (1938). Po návrate na Slovensko pôsobil ešte v Gelnici, Smolníku a Trnave. Zomrel v Trnave v roku 2002.

Autor vo svojej knižke s názvom *Butín. Kronika školy a života* po úvode podáva krátke dejiny obce, prístahovanie Slovákov v roku 1816 z Báčky a Banátu, podrobne vykresľuje stav slovenskej školy. Opisuje zaujímavé zobrazenie ozvien v slovenskej komunite v Butíne, ktoré vtedy pochopiteľne vyvolávali historické udalosti doby. Vo všeobecnosti možno uviesť, že aj u samotného autora možno vycítiť zmeny presvedčenia podľa toho, ako sa udalosti vyvíjali a aký mali dopad na jeho vlastné presvedčenie: Ján Plech je raz nadšeným „Čechoslovákom“, potom Slovákom, hneď potom Slovanom, neskôr Prorusom, začas sympatizuje s myšlienkou komunizmu, aby nakoniec vytriezvel a stal sa skeptikom. Keď načrtáva portréty reálnych postáv v Butíne, keď zapisuje svoje myšlienky a úvahy na margo pomerov v Rumunsku, pomerov v slovenskej menšine, jeho kronika nadobúda i literárne kvality.³⁷

Podáva teda stručný obraz dedinky Butín z historického aspektu (od jej založenia a kolonizovania Slovákmí), hovorí o dôležitosti duchovného života, národného uvedomenia si slovenskosti. Zdôrazňuje výstavbu drevenej modlitebne (1819), nového evanjelického kostola, novej miestnosti na čítanie a školskej miestnosti (1820). Tento fakt je odrazovým mostíkom lineárne plynúceho textu do dejín butínskej školy a spoločenského života. O kultúrnosti a kultivovanosti obyvateľov svedčí tvrdenie, že „Slováci sú na slušnej úrovni všeobecného vzdelania. Slovenskú reč si zachovali skoro neporušenú a národné povedomie neoslabené. Takmer všetci sú náboženstva evanjelického a. v. – hlboko založení (...) O školskú dochádzku dbajú a prejavuje sa u nich snaha po ďalšom sebazvdelaní. Odberajú slovenské časopisy a knihy, ktoré výborne na nich účinkujú“.³⁸ Plech uvádza jazykovú znalosť Butínčanov. Z tohto aspektu mu jedno oko plače a druhé sa usmieva: mládež už neovláda až tak dobre maďarčinu, nemčinu, srbčinu, ale slovenská národnosť v obci vzrastá a duch národného povedomia postupne stúpa. Tento aspekt je prítomný aj pri školskej otázke: Nadlačania sú radi, že im „stará vlasť“ pomohla učiteľom na školskom poli, ale tradičné kultúrne zvyky už vymizli. Tento fakt je (zaujímavo) identifikovateľný napríklad aj zo zväzku domov, resp. z druhov obživy (Slováci majú úhladnejšie domy a živia sa najmä roľníctvom a remeslom). Vzájomný vzťah rumunského a slovenského etnika je v celku priateľský, samozrejme, Slováci pociťujú určité neprávosti. Tie vyvierajú najmä z náboženského aspektu, nakoľko „toho času nemali porozumenia (rumunské úrady – pozn. P. Š.) pre našu menšinu. Príčina bola snád' i v tom, že tunajšia cirkev (ako i iné) evanjelická a. v. národnosti slovenskej, tvoriaca menšinu, patrila k biskupstvu maďarskému“.³⁹

37 O tom bližšie pozri: ŠTEFANKO, Ondrej: Dva rukopisy – dve kroniky. In: *Dve kroniky*. Nadlak : Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, 1995, s. 159 – 164.

38 PLECH, Ján: Butín. Kronika školy a života. In: *Dve kroniky*. Nadlak : Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, 1995, s. 39.

39 Tamže, s. 41.

Plech sa priam raduje faktu, že od školského roku 1934 – 1935 sa už slovenské deti v Butíne v prvých štyroch triedach učia vo svojej materčine. Napriek začiatočným ťažkostiam (napríklad absencia učebníc) z textu cítiť dobový entuziazmus. Svoje zápisky autor rozčleňuje podľa školských rokov, uvádza postupný vývin v živote butínskej školy a tým aj slovenskej vzdelanosti okolia. Postupne sa prekonávajú prekážky: Československo posielala učiteľa, otvára sa mimoškolská činnosť, usporadúvajú sa večierky s recitáciami, prednáškami a pod. Samozrejme, určité trenice sú (napríklad v prípade snahy rumunského a slovenského učiteľa obsadiť jedno miesto v škole; boj o stály príjem z pozície učiteľa). Plech sa kriticky vyjadruje na adresu vyšších inštitúcií, na absenciu stanov a pokynov ohľadom učenia a na formalitu školskej inšpekcie. Osobnosť dedinského učiteľa je v tom čase priam idealizovaná, nesúca v sebe dobovú privilegizovanosť a regionálnu potrebu slovenskosti. Pozoruhodným faktom je pritom vznik Ústrednej správy slovenských škôl v Rumunsku ako znak pokroku v rámci ľudovýchovnej problematiky (samozrejme, slovenská miestna škola je vždy pod správou školy rumunskej). Tá sa implementuje na miestnej úrovni aj vďaka rodičom detí, ktorí dostatočne hľadajú na kultúrny rozvoj svojich detí. Napriek tomu všeobecná politická klíma nie je naklonená takémuto rozvoju, veď „*pomery dnešné nedovoľujú – ba takmer sú neprajné pre našu kultúrnu činnosť, predsa dľa možností využíva sa každá chvíľa*“.⁴⁰

Otázka učebníc sa postupne zlepšuje aj vďaka ich zásielkam z Bihoru, z darov ministra, resp. pri príchode učiteľa zo Slovenska. Prízvukuje sa aj duchovná spätosť so Slovenskom – znakom toho je vlastných dvadsať členov Matice slovenskej z Butína, cesta dolnozemskej učiteľov na Slovensko a štúdium niektorých nadaných žiakov na Slovensku. V každodennom živote školy sa však objavujú aj menšie či väčšie nezrovnalosti, hádky, klebety, často na podklade národnostnej príslušnosti (záškoláctvo, ale aj odmietnutie odporúčania na vyššie štúdium Slovákom). Plech sa však vyjadruje o tejto problematike liberálne, nakoľko každý národ „*je vo svojej podstate dobrý, ale ,okolie‘ a výchova ho formujú a dodávajú náplň*“.⁴¹

Postupne, s príchodom frontu 2. svetovej vojny, sa vykryštalizujú ľudské charaktery miestnych obyvateľov. Plech v rámci tejto stratifikácie kritizuje najmä vrstvu drobnej tzv. inteligencie, t. j. spodnej vrstvy šovinistov, ktorí „*zasievajú semeno zla, aby mohli využiť nešvár v prospech svoj*“.⁴² Na základe tejto skutočnosti prirovnáva svoju krajinu (teda Rumunsko) k bohatej a krásnej krajine, „*ale bez pevného štátneho podkladu (...), ktorej však bohatstvo a krása (...) nie sú dostatočne využité pre blaho celého jej obyvateľstva. Rumunsko možno prirovnať k studienke s čistou vodou, ale ktorej chýba jakosť. Voda v nej by bola dobrá, nebyť však bahna. Bahno, to je tá prehnilá spodná vrstva*“.⁴³ Autor od školského roku 1944 – 1945 kronikársky presne podľa významných dní opisuje „vojnový stav“ Butína: jeho politické, „vojново-frontové“ pomery, v ktorých sa postupne udomácňuje strach, nepokoj, balamutenie človeka až nacionalizmus. Opisuje nejasnú situáciu každodenných vojnových dní, keď ľudia žijú v strachu a musia byť pripravení na každý prípad. Tragicky vyznie opúšťanie domov a majetkov nemeckými rodinami a príchod Rusov

40 Tamže, s. 60.

41 Tamže, s. 69.

42 Tamže, s. 69.

43 Tamže, s. 69.

do dediny. Správanie sa týchto ofícierov je akoby typizované (berú všetko, na čo položia ruku, nesprávajú sa slušne). Na druhej strane, po obsadení dediny Červenou armádou aj dedinčania „brali pod ochranu“ všetky veci, ktoré zanechali Nemci...

Nové dni prinášajú nový pokoj a mier, ktorého znakom je aj (aspoň čiastočne) obnovená výučba. Samozrejme, život dediny narušajú rôzne menšie „*miestne klebety a správania sa*“ (protiruská propaganda, nosenie jedla zajatým vojakom a pod.). Život však ide ďalej, jeho pulzovanie sa v časoch mieru nedá zastaviť: znakom toho je obnovená (už aj vtedy tradičná) činnosť mládežníckeho ochotníckeho krúžku (nacvičujú „*tradičného Ferka Urbánka*“).

Slovenskí učitelia v užšom i širšom okolí chceli zlepšiť sociálne pomery miestnych obyvateľov a zachrániť svoju národnú skupinu od asimilácie. Tento fakt v uponáhľanom povojnovom období viedol k ich prepusteniu, ktoré však (dnes už azda komicky znejúcim efektom) bolo obnovené po pár mesiacoch. Zo slovenského pohľadu niektorí ľudia sa porumunčili, pomaďarčili, ponemčili zo zištných dôvodov, na druhej strane však existencia niekoľkých organizácií, opierajúcich sa o politickú tradíciu, existuje a má za úlohu zjednotiť a utvrdiť povedomie Slovákov v Rumunsku. Je to nesmierne dôležité z dôvodu zastúpenia záujmov a reprezentácie, veď „*ak nám záleží na našej národnej skupine, aby nám a pre nás ostala zdravá, odolná a povedomá, je potrebné utvoriť organizáciu, ktorá by mala na starosti aj kultúrne a školské, tak i hospodársko-sociálne záujmy a ešte k tomu i redakčnú činnosť, aby ľud mal svoje slovo*“.⁴⁴

Plech sa obáva zrušenia slovenskej školy, opisuje boj medzi notárom a starostom (novým a starým svetom), kritizuje rekvirovanie, „rumunizovanie“ (tzn. brat pre seba) a pod. Notár ako symbol nového, socialistického zriadenia štátu, postupne začína v zmysle dobových platností intrigovať proti učiteľovi a farárovi. Autor sa vyslovuje za bezpodmienečnú ochranu slovenčiny aj napriek dobovému tvrdeniu: „*načo ti je učiť sa reči (hoc i materinskej), ktorú nemôžeš použiť ani v úrade, ani na trhu, ani nikde okrem domova (...)*“.⁴⁵ Píše o repatriácii do Československa, súpisе krajanov, voľbe nového starostu, organizovaní „našich“, nadmernom užívaní doma vyrobeného alkoholu, absencii kuriva (dreva) v škole a pod. Spomína osobu farára Ivana Bujnu a jeho poverenie od miestnych, aby zastupoval tunajších Slovákov pri vláde. Bol to práve Bujna, ktorý poradil miestnemu ľudu, aby sa prichystal na repatriáciu, nakoľko presídľovacie komisie sa už chystajú do obce. Tento fakt vyvoláva napätú náladu miestnych obyvateľov (a až priam ich segregáciu) na prihlásených a neprihlásených. Na druhej strane (aj školský) život ide ďalej: usporadúvajú sa školské slávnosti, pripomínajú sa sviatky štátu a pamätné dni ako Deň víťazstva nad fašizmom, Deň hrdinov a slávnosť priateľstva Rumunska so ZSSR, resp. spomína sa učiteľská konferencia v Nadlaku. K otázke repatriácie sa Ján Plech (postupne) stavia kriticky („*narobila už aj tak veľa rozruchu a sľubov*“), veď ňou sa oslabili tak do počtu i do kvality miestni Slováci. Spomína valné zasadnutie kultúrneho Československého zväzu v Nadlaku. Píše o stave obyvateľov po vysídľovaní, keď sa štatisticky upresnili počty vďaka súpisom osôb a hospodárstiev. Na jednej strane je Plech opäť spokojný, veď v Butíne sa k slovenskej národnosti prihlásilo až 61% obyvateľov – na druhej strane však všeobecné ovzdušie v dedine nie je práve

44 Tamže, s. 84.

45 Tamže, s. 86.

132 najlepšie (strach roľníkov kvôli zoštátneniu, prítomnosť mládeže v krčmách a pod.). Nejasnosť osudu učiteľa Plecha je zrejmá raz z jeho povinného presídlenia sa do Československa, potom jeho prácou na dobových učebniciach pre Slovákov z Rumunska a následným opätovným vymenovaním do funkcie učiteľa v už štátnej škole. Dobové súvislosti sú v tom čase opísané z hľadiska socialistického vývoja štátu; organizujú sa fádne školské oslavy na počesť narodenia Stalina či výročia smrti Lenina, voľba ľudovej rady pre okres a pod. Postupne sa zoštatňuje, objavuje sa aj problematika kulactva, poplašné správy o praktikách komunistov (symbol čierneho pocestného auta), resp. voľba nového starostu ako vykonávateľa štátnej politiky a pod. Na miestnej úrovni sa vyšetruje dobovo presiaknutá problematika anglo-amerikej „špionáže“ miestneho učiteľa, problematika buržoázneho nacionalizmu (spolky kolú do očí), resp. oklieštenie cirkvi a jej vplyvu (nadmerné dane, pozbavenie funkcií farárov na popredných miestach).

Autor prízvukuje svoje sympatie k Československu a hovorí, že „... *dnes spojuje nás s ČSR nielen to, že odtiaľ pochodia naši predkovia, že nás spája reč, že máme tiež tie zvyky, ale že dnes čoskoro každá rodina má nejakého známeho, lebo pokrvného v Československu... Okrem týchto sú ešte inštitúcie, ktoré sa budú starať o nás... Nech žije a prekvitá ľudová demokratická Československá republika!*“⁴⁶ Tieto sympatie v pozadí dobových spoločenských a politických pomerov v Rumunsku vyústili do toho, že Ján Plech ako butínsky učiteľ sa dal v roku 1949 „*odvolať zo zahraničnej služby v Rumunsku (...) a chce odísť do vlasti a najhlavnejšia príčina: neovláda riadne reč rumunskú*“.⁴⁷ Tým sa spomínaná kronika školy a života z obce Butín končí.

Aj na základe uvedených skutočností je zrejmé, že kostol a škola⁴⁸ boli vždy základnými piliermi trvácnosti Slovákov v Rumunsku: „Základom nášho pretrvania v materčine boli a naďalej sú školy. Školy s vyučovacím jazykom slovenským. Ony dokázali byť počas všetkých našich dejinných perepútí útočiskom a vzpruhou. Bez nich by sme neboli a bez nich nebudeme.“⁴⁹

46 Tamže, s. 129.

47 Tamže, s. 136.

48 Na počesť školy a významných učiteľov – národných buditeľov Ondrej Štefanko napísal dve „tematické“ básne s názvami Školy boli... / ...učitelia tiež (pozri: ŠTEFANKO, Ondrej: Školy boli... In: *Doma*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2007, s. 71 – 72; ŠTEFANKO, Ondrej: ...učitelia tiež. In: *Doma*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2007, s. 73 – 74).

Školy boli...

Spomienka na dom hovorí / o naučenom čase. / Snaha tých prvých úhory / obnoví zas. A zase / do škôl, v jeseň, kráča detská nevina / učením dozrieť na plod. / Len málokto vráskou pripomína... / Preto vrásku do básní zahod' / a nechaj ju tam zapísanú v mene! / Škola Pokornej bola odovzdaná žene / a Hrdličkova ako vták / krídlom zakryla hniezdo. / Potom boli ešte Pokorný, Slovák, / Adamkovič, Roháč, / ktorých učiteľstvo do šedin zviezlo. / A na Palotskej ceste Pečeňa, / tiež Kupček na Nových portách / trstenicou niekedy premieňal / pamäť na nákovu. / Takto školy časom získali lesk kovu / a učiteľ vážnosť i úctu, / tak ako pre prostého je šedina i mrav. / Preto rýdze slovo vrav / aj dnes.

...učitelia tiež

Lampa horí. / Zažala sa ako vzlyk. / Svetlo jej chová bezhraničia, / čo pozná iba vtáčik-letáček. / A múdry tieň, / krídlami, ju neprekvapí, / umúdry slovom zasiatym. / Na sluchách učiteľa svetia zdrapy / svetla, čo šedivie. / (Citorou brnká jeho reč!) / Ukonaná ruka odoženie / tmu múdrym slovom preč. / Oddávna sa / už z pokolenia na pokolenie / zväčšuje jej svetlo. / Ako strnisko žltšia je / strana vo vnútri kníh. / Knôt na lampe pretlo / poznanie svetla zo slov vpísaných...

49 ŠTEFANKO, Ondrej: O slovenských školách a vyučovaní slovenčiny v Rumunsku. Historický prehľad. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak : vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasko, 1996, s. 11 – 22.

Literatúra

- ADAMÍK, Pavol: O slovenských školách v našej vlasti v minulosti a dnes. In: ANOCA, Dagmar Mária – BARBORICÁ, Corneliu – ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 3*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1981, s. 172 – 185.
- AMBRUŠ, Ivan Miroslav (ed.): *Dozvuky – výber úvodníkov z časopisu Naše snahy 1936 – 1941*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010.
- ANDRUŠKA, Peter: Historik slovenskej Dolnej zeme. In: *Dolnozemske podoby slovenskej kultúry*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007, s. 181 – 212.
- ANDRUŠKA, Peter: *Súčasní slovenskí spisovatelia z Rumunska*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009.
- ANOCA, Dagmar Mária: Na rozhraní epoch. In: *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 53 – 54.
- BALÁŽOVÁ, Eva – BARTALSKÁ, Lubica – FAZEKAŠOVÁ, Mária – HRONEC, Vítazoslav – ŠTEFANKO, Ondrej: *Slovník slovenských spisovateľov Dolnej zeme*. Bratislava : vyd. ESA, 1994.
- BOTÍK, Ján: Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemských Slovákov. In: *Dolnozemskí Slováci*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 51 – 56.
- BOTÍK, Ján: Evanjelická cirkev a luteranizmus v živote dolnozemských Slovákov. In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 15 (XXX), 2010, č. 4, s. 4 – 6.
- BUJNA, Ivan: Seniorálna správa... (Zpráva seniora z roku 1943 – 1944). In: *Naše snahy plus*, roč. 9, 2012, č. 1, s. 38 – 44.
- BUJNA, Ivan: *Spisy*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000.
- BUJTÁR, Pavol: Slovenské kultúrno-osvetové spolky medzivojnového obdobia v Rumunsku. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 279 – 282.
- BUJTÁR, Pavol: Slovenský kultúrny spolok. In: ANOCA, Dagmar Mária – ARMAŠ, Silvia – BARBORICÁ, Corneliu – ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 12*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1992, s. 251 – 262.
- DOVÁLOVÁ, Anna Karolína: Národná identita u Slovákov v Nadlaku – psychologické aspekty. In: *Slováci v zahraničí 22*. Martin : Matica slovenská, 2005, s. 85 – 89.
- HUSÁRIK, Pavel: Ivan Bujna v nadlackom kontexte. In: *Naše snahy plus*, roč. 9, 2012, č. 1, s. 33 – 37.
- HUSÁRIK, Pavel: Slovenské kultúrne spolky v Nadlaku a ich iniciátori v prvej polovici 20. storočia. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 273 – 278.
- JANČOVIC, Ján: *Pretvorili dolnozemske rovinu*. Martin : Vydavateľstvo Matica slovenskej, 2012.
- JANČOVIC, Ján: *Vyoralí hlboké dolnozemske brázdy*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2009.
- KMEŤ, Miroslav: Úloha evanjelickej konfesionality vo vnímaní etnickej identity dolnozemských Slovákov. In: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, s. 188 – 190.
- KUKUČKA, Ján: Rozvoj slovenského školstva v Nadlaku. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak : vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1996, s. 94 – 101.
- KUKUČKA, Ján: Slovenské kultúrne spolky a tlač v Nadlaku. In: ANOCA, Dagmar Mária – BARBORICÁ, Corneliu –

- ŠTEFANKO, Ondrej (eds.): *Variácie 3*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1981, s. 186 – 199.
- MOLNÁR, Ivan: Príspevok k dejinám slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Nadlaku. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 13*. Bukurešť : vyd. Kriterion, 1994, s. 135 – 139.
- PLECH, Ján: Butín. Kronika školy a života. In: *Dve kroniky*. Nadlak : Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, 1995, s. 35 – 158.
- PORUBSKÝ, Juraj: Formovanie národného povedomia Slovákov v 19. a začiatkom 20. storočia v Nadlaku. In: *Slováci v zahraničí 22*. Martin : Matica slovenská, 2012, s. 72 – 79.
- PORUBSKÝ, Juraj: Niektoré problémy vzťahu Slovákov v Nadlaku k vzdelávaniu v minulom a v prvej polovici tohto storočia. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak : vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1996, s. 23 – 35.
- PORUBSKÝ, Juraj: *Pohľady do minulosti*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2004.
- PORUBSKÝ, Juraj: Význam ECAV v živote Slovákov v Nadlaku v 19. a na začiatku 20. storočia. In: *Slováci v zahraničí 25*. Martin : Matica slovenská, Martin 2008, s. 110 – 118.
- SAJÁK, Dušan: Kňaz a národovec Ivan Bujna. In: *Čabiansky kalendár na rok 2013*. Békešská Čaba : Čabianska organizácia Slovákov, 2013, s. 132 – 136.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Doma*. Nadlak – Bratislava : Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2007.
- ŠTEFANKO, Ondrej: Dva rukopisy – dve kroniky. In: *Dve kroniky*. Nadlak : Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, 1995, s. 159 – 164.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *O Slovákoch v Rumunsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004.
- ŠTEFANKO, Ondrej: O slovenských školách a vyučovaní slovenčiny v Rumunsku. Historický prehľad. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *Variácie 14*. Bukurešť – Nadlak : vyd. Kriterion – Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1996, s. 11 – 22.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Pohľadaj korene svoje*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 1998.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004.
- ŠTEFANKO, Ondrej: Život a dielo muža. In: *Spisy*. Nadlak : Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku, 2000, s. 250 – 254.
- ŠTEFANKO, Ondrej – HUSÁRIK, Pavel: *Viac ako dve storočia slovenskej školy v Nadlaku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006.
- TKÁČ, Ján: Národno-politické hnutie Slovákov na Dolnej zemi. In: *Slováci v zahraničí 28*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 19 – 37.
- VALACH, Július: Vplyv vystažovalectva na slovenský národný život podľa archívnych dokumentov. In: *Slováci v zahraničí 25*. Martin : Matica slovenská, 2008, s. 7 – 11.
- VANKO, Juraj Dušan: Slovenský evanjelický luteránsky seniorát v Rumunsku. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia – aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak 2012, s. 264 – 272.
- VANKO, Juraj Dušan: Zakladanie slovenských evanjelických cirkevných zborov v súčasnom Rumunsku (roky 1747 – 1883). In: *Dolnozemský Slovák*, roč. 17 (XXXII), 2012, č. 3, s. 6 – 11.

doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.
Pedagogická fakulta Univerzity
J. Selyeho
Bratislavská cesta 3322
945 01 Komárno
Slovenská republika
e-mail: senkarp@uj.sk